

Tomas Hammar, *Democracy and the Nation State. Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration*, Research in Ethnic Relations Series, Aldershot: Gower, 1990, 226 s.

Den internationale migration, der har fundet sted i den sidste halvdel af dette århundrede, har sat sig flere spor, hvoraf specielt to er værd at bemærke. For det første er flere og flere mennesker bosat uden for det land, hvor de har statsborgerskab. For det andet er immigrationslandene blevet mere heterogene med hensyn til befolkningssammensætning. Heterogeniteten vedrører ikke kun religion, kultur og historie, men også det retslige forhold mellem stat og individ, dvs. den enkeltes pligter og rettigheder i samfundet. Behovet for en debat om ikke-statsborgeres rettigheder, pligter og indflydelsesmuligheder i det land, hvor de rent faktisk bor, er vokset efterhånden, som man kan tale om flere generationer af indvandrere. Ligeledes har den nært forestående økonomiske og politiske integration i et Europa, der huser flere millioner ikke-EF-statsborgere, gjort en sådan debat yderligere aktuel og nødvendig.

Dette er en af flere gode grunde til at læse Tomas Hammars bog *Democracy and the Nation State*, der netop handler om ikke-statsborgeres politiske deltagelse og politiske rettigheder i vestlige og specielt europæiske lande i dag. Mere konkret diskuterer bogen følgende to centrale problemstillinger: I hvilket omfang skal ikke-statsborgere tildeles politiske rettigheder? Og i hvilket omfang og på hvilke betingelser skal udenlandske borgere med lang opholdstid tildeles statsborgerskab? Problemstillingerne er baseret på nogle teoretiske overvejelser om migration, demokrati og politisk repræsentativitet. Da stemme- og valgret til den lovgivende forsamling i de fleste lande er et privilegium, der er forbeholdt statsborgere, har den internationale migration blandt andet medført, at kun en del af den bosiddende population i immigrationslandene er politisk repræsenteret. Der er med andre ord tale om et misforhold mellem på den ene side populationen af statsborgere med politisk indflydelse og på den anden side den faktisk bosiddende population. Såfremt demokrati forstås i den betydning, at mennesker, der omfattes og påvirkes af politiske beslutninger, også skal have mulighed for at deltage i den politiske beslutningsproces, kan man derfor konstatere, ifølge Hammar, at demokratiet ikke har fungeret som det skal i Vesteuropa siden slutningen af 1960'erne. Heroverfor opstiller Hammar en anden demokratiopfattelse: Kun statsborgere er fuldgyltige medlemmer af staten, hvorfor kun statsborgere kan gøre krav på politisk repræsentation og indflydelse. Fokus flyttes hermed over på spørgsmålet om adgang og villighed til at erhverve statsborgerskab. Naturalisationsgraden i Europa set som helhed har været og er stadig meget lav og naturalisation har derfor ikke genetableret balancen i forholdet mellem populationen af statsborgere og den faktisk bosiddende population.

På baggrund af bogens teoretiske og empiriske analyser opstiller Tomas Hammar i bogens fjerde og sidste del to modeller til løsning af det politiske dilemma vedrørende migration og politisk repræsentativitet. Den ene model - *naturalisationsmodellen* - sigter mod at gøre det lettere og mere attraktivt for indvandrere med fast bopæl i og langvarig tilknytning til et land at blive statsborgere. Dette

Tomas Hammar, *Democracy and the Nation State. Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration*, Research in Ethnic Relations Series, Aldershot: Gower, 1990, 226 s.

Den internationale migration, der har fundet sted i den sidste halvdel af dette århundrede, har sat sig flere spor, hvoraf specielt to er værd at bemærke. For det første er flere og flere mennesker bosat uden for det land, hvor de har statsborgerskab. For det andet er immigrationslandene blevet mere heterogene med hensyn til befolkningssammensætning. Heterogeniteten vedrører ikke kun religion, kultur og historie, men også det retslige forhold mellem stat og individ, dvs. den enkeltes pligter og rettigheder i samfundet. Behovet for en debat om ikke-statsborgeres rettigheder, pligter og indflydelsesmuligheder i det land, hvor de rent faktisk bor, er vokset efterhånden, som man kan tale om flere generationer af indvandrere. Ligeledes har den nært forestående økonomiske og politiske integration i et Europa, der huser flere millioner ikke-EF-statsborgere, gjort en sådan debat yderligere aktuel og nødvendig.

Dette er en af flere gode grunde til at læse Tomas Hammars bog *Democracy and the Nation State*, der netop handler om ikke-statsborgeres politiske deltagelse og politiske rettigheder i vestlige og specielt europæiske lande i dag. Mere konkret diskuterer bogen følgende to centrale problemstillinger: I hvilket omfang skal ikke-statsborgere tildeles politiske rettigheder? Og i hvilket omfang og på hvilke betingelser skal udenlandske borgere med lang opholdstid tildeles statsborgerskab? Problemstillingerne er baseret på nogle teoretiske overvejelser om migration, demokrati og politisk repræsentativitet. Da stemme- og valgret til den lovgivende forsamling i de fleste lande er et privilegium, der er forbeholdt statsborgere, har den internationale migration blandt andet medført, at kun en del af den bosiddende population i immigrationslandene er politisk repræsenteret. Der er med andre ord tale om et misforhold mellem på den ene side populationen af statsborgere med politisk indflydelse og på den anden side den faktisk bosiddende population. Såfremt demokrati forstås i den betydning, at mennesker, der omfattes og påvirkes af politiske beslutninger, også skal have mulighed for at deltage i den politiske beslutningsproces, kan man derfor konstatere, ifølge Hammar, at demokratiet ikke har fungeret som det skal i Vesteuropa siden slutningen af 1960'erne. Heroverfor opstiller Hammar en anden demokratiopfattelse: Kun statsborgere er fuldgældige medlemmer af staten, hvorfor kun statsborgere kan gøre krav på politisk repræsentation og indflydelse. Fokus flyttes hermed over på spørgsmålet om adgang og villighed til at erhverve statsborgerskab. Naturalisationsgraden i Europa set som helhed har været og er stadig meget lav og naturalisation har derfor ikke genetableret balancen i forholdet mellem populationen af statsborgere og den faktisk bosiddende population.

På baggrund af bogens teoretiske og empiriske analyser opstiller Tomas Hammar i bogens fjerde og sidste del to modeller til løsning af det politiske dilemma vedrørende migration og politisk repræsentativitet. Den ene model - *naturalisationsmodellen* - sigter mod at gøre det lettere og mere attraktivt for indvandrere med fast bopæl i og langvarig tilknytning til et land at blive statsborgere. Dette

gøres blandt andet ved, at kvalifikationskravene reduceres til et minimum, at der iværksættes intensive kampagner til fordel for naturalisation, samt at dobbelt statsborgerskab tillades i en overgangsperiode. Ligeledes skal børn, der er født og/eller opvokset i landet, automatisk tildeles statsborgerskab. Den anden model – *stemmerets-modellen* – afskaffer så at sige statsborgerskab som et kriterium for tildeling af politiske rettigheder. Alle borgere med permanent opholdstilladelse og fast tilknytning til landet skal tildeles politiske rettigheder inklusive stemmeret til den lovgivende forsamling.

Tomas Hammar erkender, at begge modeller er ekstreme i den politiske virkelighed og vanskeligt vil kunne lade sig implementere. Naturalisationsmodellen, hvor indvandrere med en bestemt opholdstid får statsborgerskab nærmest pr. automatik, vil betyde, at staten opgiver noget af sin suverænitet med hensyn til at bestemme, hvem der kan blive fuldgældige medlemmer af staten. Ligeledes mister statsborgerskabet sin betydning som et medlemskab af en nation med historie, etnisk oprindelse, kultur, sprog, etc. Stemmeretsmodellen er heller ikke uproblematisk. Ved at tildele ikke-statsborgere rettigheder, der normalt er forbeholdt statsborgere, mister statsborgerskabet den konstitutionelle betydning, ligesom der kan opstå problemer med at beskytte nationale sikkerhedsinteresser. Nuværende lovgivninger samt forskellige nationale traditioner og praksis vil med andre ord begrænse mulighederne for at realisere en af de to modeller. Tomas Hammar anbefaler dog i sin afsluttende og normative diskussion, at indvandrere med permanent opholdstilladelse tildeles politiske rettigheder, dvs. stemmeret til lokalvalg (som i de Skandinaviske lande) og til national valg, såfremt et lands sikkerhedspolitiske situation tillader det. Ligeledes bør mulighederne for naturalisation og dobbelt statsborgerskab liberaliseres. Inden for nationalstaterne er politiske rettigheder normalt forbundet med legalt ophold, og dette bør ifølge Hammar også gælde for indvandrere.

Ud over at man som læser præsenteres for en spændende og for mig at se særdeles vigtig problemstilling, glimrer bogen ved at have flere anvendelsesmuligheder. For det første indeholder bogen en række grundige teoretiske og begrebsmæssige diskussioner, der er generelt anvendelige i studier af konkrete landes indvandrerpolitik. I den forbindelse har jeg specielt hæftet mig ved begrebet *denizens* og en koncentrisk »gate-model«. Gate-modellen består af tre cirkler med et fælles centrum og illustrerer forskellige døre til et land. Gate 1 regulerer indvandring og asyl, gate 2 permanente opholdstilladelser og gate 3 naturalisationer. Jo flere døre man passerer, desto flere rettigheder får man tildelt. Modellen er på sin vis genial, måske fordi den er så enkel og ligetil. Begrebet *denizens*, der refererer til indvandrere med permanent opholdstilladelse, er udviklet med henblik på at synliggøre den store gruppe af udlændinge, der er uformelle medlemmer af en nation; dvs. den gruppe af mennesker, der hverken er formelle statsborgere, eller som kun har en midlertidig tilknytning til et land. Med dette begreb får forfatteren gjort læseren opmærksom på den specielle situation, indvandrere befinder sig i. Når Tomas Hammar diskuterer indvandrere og politiske rettigheder, er det *denizens*, der refereres til. For det andet er bogen rig på empiriske data og fakta. Dette gør den anvendelig som opslagsbog, specielt hvis man er interesseret i euro-

pæriske og skandinaviske landes immigrations- og indvandrerpolitik. Det er derfor en mangel, at bogen ikke indeholder et stikordsregister. For det tredje anser jeg bogen for at være en god inspirationskilde til en diskussion af indvandrere og deres politiske rettigheder – en diskussion, der er blevet mere og mere nødvendig. Bogen er fuld af velargumenterede pointer, der giver stof til eftertanke. Og det er befriende ærligt, at Hammars normative synspunkter fremhæves eksplicit, uanset man som jeg er enig i forfatterens synspunkter, eller man er uenig.

Democracy and the Nation State har for alvor sat migrationsforskningen ind i en bredere politologisk sammenhæng. Jeg kan derfor varmt anbefale bogen til alle, der interesserer sig for både indvandrerpolitik i snæver forstand og for stats-teori, demokrati og rettigheder generelt. For, som Tomas Hammar skriver: »...immigration challenged both the nation state and the democratic system«.

Charlotte Hamburger
Institut for Statskundskab

Johannes Michelsen, *Pengene eller livet. Privat ejendomsret, aktieselskaber og politik*, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1991, 441 s., kr. 250,00.

Kun sjældent udgives i Danmark større videnskabelige afhandlinger om aktieselskaber. Men ved et mærkeligt tilfælde er der i efteråret 1991 kommet hele to bøger: den ovennævnte af Johannes Michelsen og Inger Dübecks *Aktieselskabernes retshistorie* (København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1991). Skønt begge bøger overvejende behandler aktieselskabernes historie i Danmark siden 1800-tallet, er det som at blive konfronteret med to forskellige verdener. Inger Dübecks bog drejer sig om retsregler og retspraksis under hovedsynspunktet lovydighed eller manglende lovydighed, hvortil kommer en mængde billeder med tekst, som fortæller konkret historie. Johannes Michelsens bog er en politologisk licentiatafhandling, hvor en kombination af teoretiske tilgangsvinkler er styrende for arbejdet.

Michelsen definerer bogens overordnede problemstilling på følgende måde: »Hvilke strukturelle træk i det danske samfunds politiske og økonomiske udvikling betinger, at aktieselskabet først har fået sin helt store succes som organisationsform i erhvervslivet 100 år efter at det blev introduceret?«. Denne succes sigter til antallet af aktie- og anpartsselskaber, som er mere end firedoblet i årene 1970-1987. Hovedproblemstillingen præciseres til tre delanalyser, som vedrører henholdsvis virksomhedernes økonomiske forhold, statens retlige regulering og den politiske accept/legitimitet af aktieselskaberne (s. 15-19).

Da »analysen er empirisk i sit sigte« (s. 33), skal den empiriske del omtales først. I kap. 6 og 8 gennemgås den retlige regulering af aktieselskaberne og den politiske debat i denne forbindelse. Hovedvægten lægges på lovforberedelserne og selve lovene af 1917, 1930 og 1973. I det mellemliggende kap. 7 etableres og diskuteres statistik over antallet af aktieselskaber og deres kapitalindskud